

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776(E) | SJIF 2023: 6.907

Allayorova Sarvinoz
Baxtiyorovna

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika kafedrası o'qituvchisi
Email: allayorovasarvinoz78@gmail.com
Tel: +998934898191*

TA'LIM JARAYONIDAGI KLASTER YONDASHUVI HAMDA UNING NAZARIY ASOSLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy fanda klaster yondashuvini amalga oshirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritib berilgan. Shuningdek, ta'lim tizimida global o'zgarishlar tendensiyalari va ijtimoiy iqtisodiy o'zgarishlarning umumiy tendensiyalari va qonuniyatlarini aniqlash, tavsiflash imkoniyatlari ochib berilgan.

Tayanch so'zlar: Klaster, infratuzilma, global, tizim, jamiyat, tadqiqot, guruh, innovatsiya

Аннотация: В данной статье описаны теоретические и практические аспекты реализации кластерного подхода в современной науке. Также в системе образования выявлены возможности выявления и описания общих тенденций и закономерностей глобальных изменений и социально-экономических изменений.

Ключевые слова: Кластер, инфраструктура, глобальный, система, общество, исследование, группа, инновация

Abstract: This article describes the theoretical and practical aspects of the implementation of the cluster approach in modern science. Also, the possibilities of identifying and describing general trends and laws of global changes and socio-economic changes have been revealed in the educational system.

Key words: Cluster, infrastructure, global, system, society, research, group, innovation

Kirish: Jamiyat hayotining global o‘zgarishlar eng yaqqol namoyon bo‘ladigan sohalaridan biri bu ta’lim tizimidir. Bugungi kunda bu yerda quyidagi tendensiyalar majmui yaqqol ko‘zga tashlanadi, jumladan: ta’lim va tarbiya mazmuni, usullari, shakllarini doimiy yangilash, ularni ijtimoiy tartib va davlat manfaatlariga muvofiqlashtirish; e’tiborni qaratish va ta’limda innovatsiyalarni rag‘batlantirish; ta’lim sifatini oshirishga yondashuvlarni ishlab chiqish; inson salohiyatini rivojlantirish yo‘llari va vositalarini izlash.

Ularning amalda tatbiq etilishi ijtimoiy hayotning turli sohalarida namoyon bo‘ladigan tashqi farqlariga qaramay, bir xil faoliyat va rivojlanish qonunlariga bo‘ysunadigan hodisalarning ishtiroki tufayli mumkin bo‘ladi. Hozirgi kunda ta’lim tizimida yuzaga keladigan muammolarni hal qilishda bu hodisalar samarali manbaa sifatida qaraladi. Boshqalar qatorida, bugungi kunda klaster yondashuvi ko‘p marta tadqiqotlarimiz mavzusiga aylangan desak ham mubolag‘a bo‘lmaydi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili: Bugungi kunda ta’lim jarayonida “klaster” atamasi va shu bilan birga “klaster yondashuvi” iborasi keng tarqaldi. Bunday tushunchaning obyektiv sababi ushbu "klaster" (inglizcha cluster – guruh, birikma) tushunchasidan ta’lim-tarbiya jarayonida faol foydalanish bo‘ldi. Kategoriya sifatida u aniq (fizika, kimyo, matematika, informatika) va ijtimoiy, ilmiy fanlarga mustahkam o‘rnashib olgan. Bir biriga o‘zaro bog‘liq hamda o‘xshash belgilar asosida birlashtirilgan obyektlar to‘plamini tuzatish, klaster boshqa guruh va obyektlarga qaraganda mustaqilligi (ajralishi va farqi) bilan tavsiflangan birlikni bildiradi. Bunday birikmalarni o‘rganish uchun klasterlash (klaster tahlili) holatlari qo‘llaniladi, bu bitta va turli guruhlarda birlashtirilgan obyektlarni oqilona birlashtirish va tadqiq qilish, ularning o‘ziga xos va tipik xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi.

Klaster siyosatini baholash bo‘yicha bir necha tadqiqotlar olib borgan iqtisodchi O.Solvell klaster siyosatini baholash deganda siyosat, dasturlar, loyihalar yoki boshqa obyektlarni kontseptuallashtirish, ishlab chiqish va amalga oshirishni tahlil qiluvchi har xil turdagi tadqiqot protseduralarini muntazam ravishda qo‘llash jarayonini ta’kidlaydi. Umuman olganda, klaster tashabbuslarining asosiy maqsadlari inson resurslarini takomillashtirish, klasterni kengaytirish, ishtirokchilar sonini ko‘paytirish, biznesni rivojlantirish, tijorat hamkorligini qo‘llab-quvvatlash, innovatsiyalarni rivojlantirish, ishbilarmonlik muhiti, biznes uchun sharoitlarni yaxshilash sanaladi. Bu kabi tashabbuslar esa albatta mamlakatning klaster siyosatiga asoslanadi.

Iqtisodchi olim M.Enrayt klaster siyosatining 4 xil shaklini tasniflaydi

– katalitik (davlat faqatgina manfaatdor tomonlarni birlashtiradi va ularga minimal yordam ko‘rsatadi);

– qo‘llab-quvvatlovchi (katalitik shakl klasterlarning shakllanishini ta‘minlovchi

infratuzilmaga investitsiya, ta‘lim, kasbiy ta‘lim kabilar bilan boyitiladi);

– direktiv (mahalliy iqtisodiy tuzilmani o‘zgartirish uchun klaster dasturidan foydalangan holda qo‘llab-quvvatlovchi siyosat yoki umummilliy maqsadli dasturlarning mavjudligi);

– intervension (subsidiyalar, takomillashtiruvchi, himoyalovchi va tartibga soluvchi

vositalarni faol qo‘llash, klaster a‘zolari faoliyatini qisman nazorat qilish).

Ta‘kidlash kerakki, to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan klaster siyosati klaster ishtirokchilari, xususan, firma va davlat idoralariga bir qancha imkoniyatlar hamda afzalliklar olib keladi.

Tadqiqot metodologiyasi:

Klaster siyosatini tahlil qilishda, klasterning faoliyati bilan bog‘liq qo‘shimcha bir nechta masalalar ham ko‘rib chiqiladi:

1. Klasterni tashkil etish va boshqarish tizimining samaradorligini bildiruvchi ko‘rsatkichlar – tizimning intensivligi va samaradorligi, klasterda ishtirok etish darajasi, klaster ishtirokchilarining maqsadlari, boshqaruv apparatining byudjeti va boshqaruv xodimlarining soni, klasterning institutsionallashtirish darajasi, klasterning maqsadi kabilarni o‘z ichiga oladi;

2. Klaster faoliyatining natijalari – ITTKI bilan mashg‘ul bo‘lgan ishtirokchilar soni, ITTKIga sarflangan xarajatlar hajmi, tadqiqotlarni moliyalashtirish darajasi, xalqaro tadqiqotlar ulushi, klaster doirasidagi OTMLar soni va ularning klasterdagi ishtiroki, oxirgi 3 yilda yangi tovarlar yoki xizmatlar joriy etgan kompaniyalar soni, xorijiy investitsiyalar hajmi, eksportga yo‘nalganlik darajasi kabi ko‘rsatkichlar tahlil qilinadi. Klaster siyosatining effektivligini tahlil qilishda, shuningdek, moliyaviy hisobot usullari, keys-stadi, ekonometrik, iqtisodiy metodlar hamda tizimli yondoshuv kabi usullarni ham qo‘llash mumkindir.

Umuman olganda, aytish mumkinki, klasterlar iqtisodiy samaradorligini tahlil qilish olib borilayotgan klaster siyosatini to‘g‘ri baholash, mavjud muammolarni aniqlash, tajribalarni o‘rganish, klasterning samarali faoliyatini tashkil etishda muhimdir. Iqtisodiy klasterning uzoq muddatli muvaffaqiyati klasterning siyosatini ishlab chiquvchilar hamda tashkilotchilarining klasterda tajribalar olib borish uchun shart-sharoit yaratishiga bog‘liq bo‘ladi. Ayniqsa, qishloq xo‘jaligiga asoslangan klasterlarni rivojlantirish uchun maxsus dasturlar, klasterni rivojlantirish siyosati zarur bo‘lib, bunda hukumat, mahalliy boshqaruv organlari, iqtisodiy institutlar rivojlanish

jarayonini qo‘llab-quvvatlashda muhim rol o‘ynaydi. Adabiyotlarda keltirilishicha, jahon amaliyotida klaster siyosati olib boriladigan ikkita model mavjuddir. Birinchisi liberal model bo‘lib (AQSh, Buyuk Britaniya, Avstraliya, Kanada), unda klaster bozorning tarkibiy qismi hisoblanadi va federal hokimiyatning roli uning tabiiy rivojlanishi uchun to‘siqlarni olib tashlashdan iborat hisoblanadi. Ikkinchi model esa “derijyor” model (Yaponiya, Koreya Respublikasi, Singapur, Shvetsiya, Fransiya, Finlandiya, Sloveniya) bo‘lib, unda davlat klasterlarni yaratish va rivojlantirishda faol ishtirok etadi. Klasterlarni shakllantirish va rivojlantirish bo‘yicha jahon mamlakatlari tajribasiga qisqacha nazar solsak, ko‘rishimiz mumkinki, klasterlashtirish siyosati mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanish darajasi va tipi, imkoniyatlari va klasterlashtirishdan ko‘zlangan maqsadlardan kelib chiqib turlicha xususiyatlarga egadir.

Xususan, Yevropa Ittifoqida klaster siyosatining maqsadi mintaqa bo‘ylab klasterlarni rivojlantirish hamda ularning innovatsion sig‘imkorligi, raqobatbardoshligini oshirish hisoblanadi va klasterlashtirish rivojlanayotgan sanoatlar va mintaqa doirasidagi hamkorlik, klasterlarni xalqaro doiraga olib chiqish, klasterlarni mukammallashtirish jarayonlarini qamrab oladi. Mintaqadagi raqobatbardosh bir qancha agrosanoat klasterlari mavjud mintaqa Kataloniya bo‘lib, Kataloniyada klasterlarni rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash tashabbuslari 1992-yildan boshlangan va klaster siyosatining maqsadi biznes raqobatbardoshligini oshirish hisoblanadi. Kataloniya klasterlarining muvaffaqiyatiga davlat va xususiy sektor hamkorligi, ya‘ni tashabbuslar davlat tomonidan ilgari surilganligi va xususiy yetakchilik mavjud sohalarda amalga oshirilganligi sabab bo‘lib, Kataloniya klaster siyosati 4 ta muhim ustunlarga tayanadi

Zamonaviy asarlar "klaster" atamasi uchun o‘nlab ta‘riflarni taklif qiladi va unga sanoat va faoliyatning geografik o‘ziga xos xususiyatlari kiritilishi bilan ta‘riflar sonining ko‘payishini ishonch bilan bashorat qilish mumkin. Klasterning bunday xususiyatlari, masalan, neft va gazni qayta ishlash, yadroviy rivojlanish, yangi materiallarni yaratish, tibbiyot yoki ta‘lim faoliyati bilan bog‘liq bo‘ladi. Klasterning ta‘sir ko‘lami ham muhim shartga aylanadi: u bir mamlakat ichidagi alohida mintaqa bilan chegaralanadi yoki global darajada amalga oshiriladi. Bugungi kunda har bir hudud tegishli davlatda qabul qilingan klasterni rivojlantirish kontseptsiyasi asosida tuzilgan o‘z ta‘rifiga ega.

Tahlil va natijalar: Ko‘rinib turibdiki, har bir zamonaviy tadqiqot klasterning o‘ziga xos ish ta‘rifini aniqlaydi. Shu bilan birga, klaster nafaqat korxonalarni birlashtirganini ta‘kidlash lozim. Bundan tashqari, u o‘zida iqtisodiy nuqtai nazardan eng samarali faoliyat turlarini mujassamlashtiradi. Ushbu faoliyatni amalga oshiruvchi tashkilotlar o‘z raqobatida muvaffaqiyat qozonadilar, ular, obrazli qilib aytganda,

davlat iqtisodiyotining "olmosi" bo'lib, uning bozor raqobatbardoshligini ta'minlaydi

O'zining shakllanishini tugatgan klaster haqidagi bunday tushuncha undan oldingi tuzilmalarga juda mos keladi, ammo ular klaster tashkilotining ma'lum xususiyatlariga ega. Ularni turlicha belgilash mumkin, masalan, dunyoning turli davlatlarida bunday tuzilmalar "klaster tarmoqlari" deb nomlanadi. Ushbu ibora korxonalar o'rtasidagi, shuningdek ularni qo'llab-quvvatlovchi infratuzilma bilan rivojlangan aloqalar tizimini (rasmiy va norasmiy) anglatadi. Mahalliy mualliflarning tadqiqotlarida ushbu tarmoqlarning o'zgarishini aniqlaydigan va klasterning xususiyatlarini aks ettiruvchi ta'riflarni topish mumkin.

Dastlabki shakl "innovatsiyaga yo'naltirilgan klaster tuzilmasi"dir. Bu "xizmatlar, mehnat resurslari, g'oyalar va ma'lumotlar almashinuvi bo'yicha barqaror aloqalar hali shakllanmagan, ammo ular ochiq o'zaro ta'sir va o'sish natijasida sinergik effekt olish uchun integratsiyalashuvga qodir bo'lgan korxonalar guruhidir. Innovatsiyaga yo'naltirilgan klaster tuzilmasidagi bu tashkilotlarni sanoat va o'zaro manfaatdorlik, ayniqsa qo'shma faoliyatda innovatsiyalarni tanlash, yaratish, ishlab chiqish va joriy etish jarayonlarida birlashtiradi».

Bunday tuzilma allaqachon klaster uchun muhim sinergetik potentsialga ega, ammo u hali o'rnatilgan tizim belgilariga ega emas. Ular evolyutsiyaning keyingi bosqichi bo'lgan va "tashkilotlarning klaster birlashmasi" deb nomlanuvchi shaklga xosdir. Bu "birinchi navbatda mustaqil, geografik jihatdan tashkil topgan ijtimoiy-iqtisodiy tizim qo'shni, norasmiy o'zaro bog'langan va bir-birini to'ldiruvchi tashkilotlar, boshqaruvi hamkorlik, raqobat va tarmoq munosabatlari tamoyillariga asoslanadi, bu esa uning raqobatbardoshlik darajasini va hududning iqtisodiy faolligini oshiradi"

O'zining rivojlanish jarayonida klaster birlashmasi "klaster shakllanishi" deb nomlanuvchi quyidagi evolyutsion shaklga erishishi mumkin. U "klasterni shakllantirishda har bir ishtirokchining raqobatbardoshligini oshirish maqsadida o'zaro manfaatli hamkorlikka asoslangan geografik jihatdan mahalliyashtirilgan o'zaro bog'langan korxonalar va muassasalar guruhi"ni ta'riflaydi. Bu yerda asosiy e'tibor hududiy yaqinlikdan tashkilotlarning o'zaro ta'siriga o'tadi, bu klaster shakllanishining faoliyati va rivojlanishi uchun asos bo'ladi. Klaster ijtimoiy tizimga xos bo'lgan barcha xususiyatlarga ega ekanligiga ishonch hosil qilish juda oddiy. Shuningdek, u o'zaro bog'liq elementlar tomonidan hosil qilingan tuzilishga ega; murakkablik, chunki u boshqa tizimlarni birlashtiradi; tashqi muhit bilan aloqa qilish qobiliyati va qo'shimcha bo'lmagan o'zaro ta'sir; o'z chegaralarini saqlashda namoyon bo'ladigan muvozanatni saqlashga qaratilgan. Ushbu xususiyatlar birikma tomonidan tavsiflangan tizimning xususiyatlarini sharhlashga imkon beradi –yaqinlik - ochiqlik“ qarama-qarshilik emas, balki imkoniyatlar munosabati”ni yaratadi. Shu bilan birga, klaster o'ziga xosligi bilan

ajralib turadi, u boshqa ijtimoiy tizimlardan asosan sifat jihatidan ajralib turadi, bu esa aniqlashtirishni talab qiladi. Sanoat klasterlarining bir qator universal xususiyatlarining yakuniy qismi infratuzilma bo‘lib, uning o‘xshashligini biz mahalliy klasterlarda topa olmaymiz. Infratuzilma resurslarning klaster ichidagi o‘zaro ta’siri va resurslar almashinuvini yaxshilaydigan va klaster ichidagi elektronlarning ulanishini kuchaytiradigan elementlarning paydo bo‘lishi zarurati natijasida yuzaga keladi.

Xulosa va takliflar :Umuman olganda , milliy iqtisodiyotni klasterlashtirish har bir mamlakatning iqtisodiy salohiyatidan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi va mamlakatning klaster siyosati mamlakat iqtisodiy siyosatining asosiy elementlarini o‘zida mujassam etib, uning asosida shakllanadi. Iqtisodiy klasterlarni shakllantirish, rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha mamlakatlar milliy modelining turlichaligi yana bir bor iqtisodiy klasterlarni shakllantirishning yagona universal modeli, shakli yo‘qligidan dalolat beradi. Fikrimizcha, bu milliy iqtisodiyotda klasterlashtirishni faol qo‘llayotgan O‘zbekiston kabi mamlakatlar uchun e’tiborga olinishi muhim bo‘lgan dolzarb masala sanaladi. Ta’limni modernizatsiya qilishda innovasion yondashuvlardan hisoblangan klaster yondashuvi ta’lim tizimidagi tarqoqlikga barham berib, ma’naviy barkamol, jamiyat va zamon talablariga mos sifatli kadr tayyorlashga xizmat qiladi. Ta’lim tizimida to‘planib qolgan muommalarning ijobiy yechimiga erishishda klaster yondashuvi imkoniyatlaridan keng foydalanish bugungi kunning asosiy talablaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мусурманов Р. Педагогик тажриба-синов ишларини ташкил этиш ва бошқариш. –Т.: “Фан ва технология”, 2011. – 144 б.
2. Мухамедов Ғ.И, Хўжамкулов У.Н., Тоштемирова С.А. Педагогик таълим инновацион кластери. -Т.: Университет, 2020. - 280 б.
3. Скорнякова, Э. Р. Кластерная модель управления образовательным процессом в школе [Текст] / Э. Р. Скорнякова // Государственное и муниципальное управление в XXI веке: теория, методология, практика. – 2011.
4. Baxtiyorovna, Allayorova Sarvinoz. Theoretical and methodological basis of the cluster approach in education as the basis of pedagogical innovations.2023/5/5 <https://cyberleninka.ru/article/n/theoretical-and-methodological-basis-of-the-cluster-approach-in-education-as-the-basis-of-pedagogical-innovations>
5. Barakayevich, Qorayev Samaridin; Baxtiyorovna, Allayorova SarvinozXalqaro dastur talabalari asosida innovatsion ta'lim muhitini yaratish. 2021/2/25 <https://journal.bilig.uz/isepsmj/article/download/1004/974>

6. Оборина Е.Д. *Зарубежный подход к оценке эффективности кластерной политики* // Региональная экономика и управление: электронный научный журнал. – 2016. – № 4(48). – С. 615-622. (<https://eee-region.ru/article/4851/>)

7. Sölvell Ö. *Clusters, Balancing Evolutionary and Constructive Forces*. – Stockholm: “Ivory Tower Publishers”, 2008. – 137 p